

Rejtő: Jenő: Az utolsó szó jogán

Mottó:

A tornádóban panaszkodik, kidőlt ősfák alatt, egy lehullott, elsárgult, hervadt, nyílt levél.

Búcsú élőktől és halottaktól

Akiknek örökre hagyom ezt a világot, nem térhetnek ki a tárgyilagosság látszata elől, és örökrészük kellemetlen kísérő jelenségeként meg kell hallgatniuk védekezésemet.

Helyesebben mondva: mit tudok felhozni mentségükre.

Nagyon sajnálom, és beismerem, hogy ez az elhatározásom igen kínos. Az emberiség az oka, örökös tárgyilagosságával. Magunk között nagyon jól tudjuk, hogy soha, senki ezen a világon

nem volt tárgyilagos. A legjelentéktelenebb napi eseménytől a legmegrendítőbb történelmi átalakulásokig, mindent a hangulat és az elfogultság kiapadhatatlan, roppant erejű energiaforrása hajt ezen a földön. Az energiaforrás mentén ágálnak az emberek, elhullóak és éledők egyaránt, és a legrégebbi koroktól napjainkig azon igyekeztek, hogy könyvtárakat és elmeegőgyintézeteket megtöltő irományokkal és szónokok útján bebizonyítsák cselekedeteik tárgyilagos voltát.

Ha az emberek szellemi erőfeszítéseit, melyekkel a mindenható elfogultságot és hangulatot tárgyilagos véleményükkel álcázzák; összegyűjthetnénk egy erőmű számára, ez az elképzelhetetlen energia olyan turbinát hajtana, esetleg évszázadokig, amely egymagában pótolná a földünk életéhez szükséges természeti erők összességét, a nap melegétől a szél termékenyítő fúvásáig.

A tárgyilagosság fontos és jó játék. Kölcsönös előzékenység a játék alapszabálya. Először az egyik elfogulatlan bírálója saját cselekedeteinek, és a másik helyesel. Ezzel már megváltotta a viszonthelyeslést, amikor a másik nyilatkozik valamiről elfogulatlanul, és az egyik bólogat lojálisan.

Sok fáradságot és időt rabol el eme élvezetes művelet az emberektől, és egyetlen produktuma a jóleső nagyképűség. Gondolkozzunk csak matematikailag vagy szabatosabban: tárgyilagosság alatt értjük a dolgok komplikálását addig, amíg azok tetszetősek lesznek. Mondjuk, az erőviszonyok eltolódása véletlenül erre kedvező és amarra hátrányos. Bárhogy is magyarázzuk, a gyakorlat a kedvező javára, és a hátrányos rovására osztja meg az eredményt.

Mondjuk, az X az erre, és Y az amarra. Miféle végeredmény lehet a kettő összegezéséből, illetve összezapásából? Ha X egyenlő Y-nal: nem történik semmi; de ha X nem egyenlő, hanem Y-hoz képest aránytalanul megnövekszik, akkor X egyenlő a nem egyenlővel, és Y egyenlő a megsemmisüléssel.

Ez mindig így volt.

Egy csapat etruszk valamiért megnövekedett, egy csapat göröghöz viszonyítva, erre amazok elpusztították emezeket. Jött egy csapat római, és mert az etruszkok kevesebben voltak, megölték az etruszkokat. És senki sem magyarázott sokat. Nem lett volna kinek. Oly világos az eset, hogy nem szorul megokolásra. Ők többen voltak, azok kevesen, erre természetesen elintézték őket, slussz, pász, kész!

Mielőtt a bölcsességgel együtt a nagyképűség is általános lett földünkön, az emberek egyszerűen és tisztességesen gondolkodtak tisztességtelen, de hagyományos cselekedeteikről. Aszonták: ezek kevesebben vannak, hát öljük meg őket, különben holnap, ha többen lesznek, esetleg ők fognak megölni bennünket.

"Ezeknek jó legelőjük van, de mi sokkal erősebbek vagyunk, hát menjenek onnan a fenébe." Ekképp szólának, és aki nem értette, az szerintük hülye vala. Világos, értelmes és helyes beszéd. Ez idő tájt lehetett egy hadvezér, kit a beszivárgott filozófiák megmételyeztek azzal, hogy az erőviszonyok eltolódásán kívül a jólétért való küzdelemben erkölcsi szempontokat

keressen éppen ott, ahol ilyenek feltűnő módon nincsenek, és ez az ember, neve ma, érthetetlen oknál fogva, ismeretlen, feltalálta a nagyképűséget.

És lőn tárgyilagosság!

Ő a régi mondathoz bizonyos bővüléseket talált: "Ezek ugyan kevesebben vannak, és mi többen, de pusztán a gyengébb megsemmisülést kihívó ingerének hatása alatt nem ölnénk meg őket, ha nem lennének olyan szemtelenek." Vagy: "Ha nem állnának fejlődésünk útjában, nem támadnánk rájuk." Vagy: "Ha nem szorulnának rá arra, hogy megtanítsuk őket helyesebben legeltetni, nem mészárolnánk le őket."

Mióta e nagyképű hadvezér feltalálta a tárgyilagosságot, azóta a világon nem létezik gyűlölködés, vége a sarcolás, bitorlás, valamint az eltiprás fogalmainak. Ilyen nincs. Hanem igenis van: bizonyos eltolódása egészséges körülményeknek... Bizonyos reformigénye avult rendszereknek... Bizonyos avulása bizonyos reformoknak... Szükségszerű jelenségek... Szükségtelen szükségletek... És főként: "Kényszerítő körülmények."

Ez az utóbbi a magva az ügynek.

És ez igaz is. Bizonyos kedvező körülmények kényszerítően inspiráló hatással bírnak kedvezőtlen körülmények kihasználására. A tárgyilagosságot (az elfogultság és a hangulat sodrában úszva) azonban magyaráz. Nem beszél arról, hogy ő úszik, hogy véletlenül erre jött ez az ár, és ez milyen szerencse. Ő megmagyarázza, hogy ez az ár szükségképpen jött erre, és bár számára kényelmes lehetőség enyhe árral sodortatva úszni, esze ágában sem lett volna belefeküdni az elsőrangú sodrásba, ha az az emberiség tárgyilagosságot és jól felfogott összérdeke szempontjából nem lenne halaszthatatlanul fontos.

És a többiek, akik kihasználva a kedvező áramlást, szintén együtt fürdenek vele a kellemes tárgyilagosságban, ezek a többiek is, mind egy szálig, elfogulatlanul magyaráznak. Miután ilyenkor az áron kívül ácsorgók elpusztulnak, feltételezhető, hogy egymásnak magyaráznak, talán mert máskülönben szégyellnék a sodrást, vagy esetleg mert megfelelő társaságban könnyebben elhiszik önmaguknak, hogy tárgyilagosságok.

Vagy azért, mert kellemes úgy magyarázni egy nagyon megfelelő álláspontot, hogy az egyben szükségszerű, és egy cseppet sem rendellenes. Sokkal jobb ez, mint ősi módra beismerni a titokban tartott, nagy, belső alapigazságot: csak egyszer élünk, tehát éljünk mindenáron lehetőleg jól.

Ehelyett ez a formula megnyugtatóbb befelé: Igaz, hogy csak egyszer élünk, és (mit tesz ember!) véletlenül jól élünk, de ha ez az élet ilyen módon kínos lenne számunkra, akkor is így élnénk, mert ez nekünk és mindenkinek helyes.

No és itt a kultúra. Ez bennünket tárgyilagosságra kötelez. Hogy ki követi el az igazságtalanságot, az ma is hatalom kérdése, de a hatalom birtokosától elvárják az emberek, hogy szónoklatok és irományok útján a tömeg permanens rossz lelkiismeretét megnyugtassa. Az az igazi hatalom, amely bebizonyítja a helytelenről, hogy helyes, a saját javunkra elkövetett

igazságtalanságról, hogy igazságos és egyféle híg, de nagyon fűszeres nedűvel átitatott Eszme nevében látszólag következetes, és természetes közérdekű cselekedetté hígítja önző erőszakosságainkat. Az ilyen hatalom a tömeg számára azon illúzió forrása, amelytől berúgva, az igazság nevében, elkövetheti a legnagyobb igazságtalanságokat is. Sőt. Csalódott, kétségbeesett vagy tengődő tömegek ilyen irányú közös lelki kereslete az egyetlen igazi forrása a részeg hatalomnak. A semmiből is hatalom lesz, ha valaki meggyőz egy tömegnyi keserű életű embert, hogy jogában áll jogtalanságot cselekedni. Ha nem, úgy marad a semmi. Adjál nékem, jelentéktelen, rossz életű embernek, fogalmakat, szókat és gyújtást, hogy emberi mivoltom cáfolása nélkül, emberi mivoltomat megtagadhassam számomra előnyös jogtalan cselekedetek idejére, és lelki következményeire, akkor Eszme vagy és Vezér!

Fojtogat a morál e társadalom gyilkos kereteiben. Adj morált, hogy fojtogassak és gyilkoljak, társadalmi keretek között.

Aki erre képes, arra azt szokták mondani, hogy tud fanatizálni. És egy ideig hordozzák a vállukon. Később leejtik, és hazamennek.

Az így leejtett Vezér azután, teljesítve utolsó és ez alkalommal valóban szent kötelességét, abszorbeálja a gyűlöletet, és fizet pusztulással vagy szenvedéssel azokért, akik most már hazamentek, és szeretnék, ha emésztésük, lelkiismeretük, álmuk és elfogulatlan szemléletük, a történetek ellenére, ismét méltó lenne emberi mivoltukhoz.

Ezért az ilyen hatalom megszemélyesítője nemcsak lelki alibit szolgáltat igaztalan cselekedetekhez, hanem mint a tömeg szimbóluma, a bűnhődést is magára veszi végül.

A tárgyilagosság azonban, sorozatos és nyilvános blamázsai ellenére, mint közbiztonság megőrzése fontosságát. A tárgyilagosság szertartásai közé tartozik, hogy mindig, mindenkit meg kell hallgatni. Hogy miért, ezt nem tudja senki, mert mindig és mindenki a saját meggyőződése vagy parancsoló körülményei szerint cselekszik. Aki az utolsó szó jogán beszél, és ezt a jogot mindenkinek megadják, az már legtöbbször a vak világba beleunatkozó egyénekhez intézi szavait. Fel sem tételezhető egy nagyobb per bírójáról, hogy a bizonyítás, a vád és a védelem eljárásai közben hosszan indokolandó ítéletét ne formázza meg magában, jóval az utolsó szó előtt. Ha nem így volna, egyszerűen lehetetlen lenne bíraskodni. És aki az utolsó szó jogán sokat beszél, az legfeljebb mint ellenszenves pasas szerepel a tárgyaláson, mert hiábavalóan elhúzza az időt. A tanácselnök már két éjszaka nem marad fenn éjjel utánig az iratokkal, mert négy nap előtt kialakult az ügyről jogi véleménye, és ezzel együtt bírói ítélete is.

Miért beszél tehát az író most mégis az utolsó szó jogán?

Elsősorban, mert élni akar a tárgyilagosság című játék előnyeivel is, e játék kedvelőinek hátrányára.

Másodsorban, mert az utolsó szó jogán esetleg dokumentum lesz a védekezéséből, amely igazsággá önhibáján kívül nem lehetett. Mert itt csinálja a tárgyilagosság mindig a bajt. Az ember azt mondja: "úgyis ezt vagy amazt tesszük, tegyük hát komolyan és nagyképpén." Audiatur et altera pars. Ami körülbelül annyit jelent: "Hadd ugasson még utoljára. Kinek árt?"

No de a nagyképűség halványának homályos értelmű, inkább titokzatos szertartásokban nyilvánuló istentisztelete úgynevezett jegyzőkönyvek bevonásával történik, így az utolsó szó joga nem is olyan fikció, mint első pillanatban látjuk.

Sokkal nagyobb fikció.

Mert dokumentum lesz belőle. És egy későbbi kor esetleg megváltoztatja az előző kor ítéletét, amikor már az utolsó szó jogával élt egyén számára régen közömbös, hogy melyik végletbe túlozzák el igaztalanul az ügyét. Éppoly közömbös számára régi, lezajlott kivégeztetése, mint a jelenkori megrendelés ama szobrászművésznél, ki közadakozásból márványba örökíti meg.

Remélhetőleg nem imponál a túlvilágon senkinek, hogy mit tartanak jónak vagy rossznak az innensőn. Ott megérkezik a vádlott, és már az első szó jogán azt mondja, amit akar! Ha tetszik, énekelhet vagy fűtyülhet! Mindjárt kimondják rá, hogy ártatlan, mert ezeket a gusztustalan, földi históriákat nem szeretik hosszan hallgatni.

Az utolsó szó joga tehát voltaképpen értéktelen. Mint védekezés: kicsinyes pörpatvar, kiteregetés. Ha a vádlókat vádolja: elfogultság gyanúját kelti; mint tanulságos eset: meddő erőfeszítés, hogy meggyőződésükben kényelmesen élő embereket másféle meggyőződésre próbáljon rávenni, melyről nem tudhatják eleve, hogy kényelmesebb-e, mint a jelenlegi meggyőződésük. Az ilyen szellemi hurcolkodásnak nem is volna semmi értelme.

Mi legyen tehát az utolsó szó joga és célja?

Mi legyen a dokumentum értelme és érvénye?

Az, ami a világon mindenféle dokumentum első kötelessége és tartalmának legfőbb értéke: a tényállás tisztázása!

Egy közönséges, bejelentést igazoló szelvénytől Galilei perének töméntelen aktacsomagjáig, ez minden tisztességes okirat egyéb szempontoktól független, fenséges célja és kutya kötelessége. Író az utolsó szó jogán olyan tényállás tisztázását szolgálja, amelyet a korai utókor egyetlen okiratból akkor sem dönthet el, ha feltételezünk egy sok ezer oldalas jegyzőkönyvet.

Kínos lenne, ha e közvetlen utókor megfelelően kialakult ízléssel venné át szedett-vedett struktúrájú társadalmunk pozdorjait, méla utálattal nézegetné egy-egy mocskos, véres darabját, a nagyképű hazudozás rajtaszáradt nyálával, és azt mondaná: hagyjuk fenébe ezt az egész ostoba, hamis, gázságokkal, ámításokkal, tömegmészárlással, organizált fosztogatással, kinnal, gúnnal és tehetetlenséggel, önnön túlsúlyában megszakadt és összeroppant, szégyenteljes álcivilizációt. Hiszen itt hazug volt minden. Hazug volt a rossz, mert azt hitte, hogy ő jó. Hazug volt a jó, mert nem hitte, hogy ő jó. A bűnös nem hitte a bűnét, és az ártatlannak fogalma sem volt róla, hogy ő ártatlan. Hazug volt a humanizmusuk, mert minden húsz évben nagyobb tömegekben irtották egymást, és minden húsz év időközben nagyobb tömegeket irtottak, humanizmusról fecsegve, lassú megnyomorítás útján. Hazug volt a kapitalizmusuk, mert azt akarták, hogy szociális legyen. Hazug volt a szocializmusuk, mert nemcsak prédikálták az evolúciót, hanem hitték is ezt a maszlagot. Hazug volt a maszlagjuk, mert tényleg az evolúció

útján haladtak, és így jutottak egyre távolabb, saját céljaik mögé. Az élet árfolyama devizaforgalomban olyan csökkenő irányzatba értéktelenedett, hogy clearingben már garasokra sem számították át az embert mint cserekereskedelmi eszközt.

A megelőző, sokat szidott korokban, ilyesmi sohasem fordult elő. Egy ember (élő súlyban), nemzetközi viszonylatok szerint, váltakozó értékű pénzegységet képviselt, amíg meg nem betegedett, vagy le nem lőtték.

Ezek a régi szép idők elmúltak, és következett az imént lezajlott kor - vagy inkább korszak -, amelyben már senki sem tudta, hogy mit akar, de abból egy jótányit sem engedett. Ezért a meggyőződésükért ha kellett, öltek, ha nem kellett, akkor is! Ha kellett, esetleg meghaltak, de ha nem kellett, ezt szívesen mellőzték. Itt van a korai utókor kezében egy darab hányingert gerjesztő pozdorja, individualizmusának heterogén gigantikus súlyában kavicsokra tört társadalmunkból. Ahol minden elpusztult, mert alig sikerült az ember cselekedeteit, életét, erkölcsét, jogát, szándékát és tartalmát a valósághoz képest állandóan definiálni. Tudósok, írók, szónokok, bírák és kártyabűvészek minden tudománya csődöt mondott, hogy az ember, a valóság ellenére, embernek hihesse magát továbbra is. Az igazságnak ez a jégkorszaka már olyan fokig lehűtötte a társadalom eszméjének légkörét, hogy hosszú hetek teltek el, anélkül hogy egyetlen szó vagy egyetlen sor előfordult volna, amely a valósággal csak igen kismértékben is megegyeznék.

Lehet ezért, hogy a történetírás márványsíremlékes temetője helyett egy jól megszervezett közöny tömegsírába földeli a korai utókor csúfos előéletét; századunkkal, szenvedéseinkkel, örömeinkkel, reményeinkkel, pecsétes dokumentumainkkal, szóval valamennyi hazugságunkkal együtt. És mindössze abban állapodnak meg, hogy valamiféle igazságot leszűrjenek az eseményekből.

Amikor az emberiség vezetői nem képesek többé arra, hogy a földlakók ostobaságát, kicsinyességét, kapzsiságát, kegyetlenségét és igazságtalanságát helyesnek, jónak és szépnek magyarázzák, olyankor megszűnik egy társadalom. A hazugság csak addig él, amíg magyarázni lehet. Az ember csak addig tud másoknak és önmagának hazudni, amíg hazugsága, legalább részben, valószínűsíthető. Amikor a hazugságról leplezhetetlenül kiderül, hogy hazugság, olyankor az emberiség, erkölcsi agóniájában, felkeresi a csodadoktorokat, és orákulumszerű, cinkelt törvényhozásokkal kenegeti elgennyedt és nyílt jogtalanságait. A csodadoktor a hatalom antipólusa. A tömegek rossz lelkiismerete azután, a csodadoktorokat követve, hosszú zarándokutakra indul, idegen országokban keresi a gyógyulást. És kezdetét veszi az agóniában oly sűrűn fellépő hit és remény hevében az emberiség nagyszerűen aljas öngyilkossága: a világháború! Az agonizáló társadalom, hogy ne haljon meg, öt világrészre szóló, csodálatos, villámlo és dörgő, bengálifényes autodafével, véget vet az életének.

És ha nem lesz egy szoányírt történetíró, aki hozzányúljon az emberiség e csúf évtizedeinek rendezéséhez, lehet hogy valaki, csak épp mint egy kellemetlen ismerőst üdvözölve, megemeli e hullaszagúan kellemetlen múlt előtt a kalapját, és elmegy gyorsan, mert senki sem akar közösséget vállalni vele, esetleg valaki köp egyet, és azt mondja: "Fuit...."

Az is lehet, hogy összebeszélnek, és letagadják az egészet, hogy mire gyermekeik felnőnek,

már ne halljanak erről a disznóságról. De lehetnek akadékoskodó bibliakedvelők, akik Szodoma és Gomorra nevetséges esetére hivatkoznak tán. Ennek a precedensnek ugyanis nem volt semmi értelme. Néhány igaz emberért ne kövessenek el naponta tízezer gázsgát, egy romlott helyen. Ne rontsanak el naponta húsz igaz újszülöttet. Inkább tessék elpusztítani a tíz igaz emberrel együtt az egész ronda várost. De, mondom, lehetnek ilyen bibliailag terhelt egyének, akik nem nyugszanak majd bele, hogy századunkat okosan és helyesen letagadják, mint valami fegyházviselt, vidéki rokont, aki örökre blamározta a családot. Ezek a bogaras emberek (megjegyzem, mindig ők kezdik felpiszkálni a dolgokat) esetleg belelovalják embertársaikat, ráveszik majd kortársaikat arra, hogy korunk csodálatosan hülye és elképesztően véres tragédiáját (néhány, szerintük igaz ember kedvéért; tízet előreláthatólag nem tudnak majd felmutatni), hogy e század csodálatos bűnpörét a történetírás zsűrije előtt letárgyalják.

És ez esetben ne hiányozzék jelen dokumentum, melyet - számon már az örökös némaság jelével, de az utolsó szó jogán - még papírra vethetek.

Mivel utolsó írásom dokumentumnak készült, a társadalom katasztrófájáról felvett, hevenyészett jegyzőkönyv, azonfelül nyílt levél az utókorhoz csekélységem elhallgattatása tárgyában is, tehát az írásmű formája nem alkalmazkodik regények vagy esszék törvényeihez. Konstrukciója nincs, mert nem történést akar közölni. Az egységes célra törekvő okfejtést is nélkülözi, mert nem elvet vagy álláspontot, elméletet, eszmét vagy más kifejezett konklúziót céloz, csak adatokat szolgáltat egy tényálláshoz. Tehát az utolsó szó jogán, olykor egymástól élesen elhatárolt, látszólag össze sem függő eseményekre és jelenségekre mutat rá az író, ha úgy véli, hogy ez vagy az az esemény érthetőbbé teheti a tényállást, a színjátékot, melyben az a legelviselhetetlenebb tragikum, hogy voltaképpen egy ostoba bohózatról van szó, amelyben mégis minden és mindenki belehalódott egy kissé.

Ezért a könyv jegyzőkönyvszerű pedantériával, a szokványos írásművek szerkezetére való tekintet nélkül, drámából, bohózatból, filozófiából és satírából, egyik tételtől a másikig összefüggést nem is keresve, a buta katasztrófa okait és tényezőit sorolja fel. A könyv tehát a szabad asszociáció útján jár, semmiféle rendszer kedvéért, a jelentkező képzettársat, ha az érdekes, és a célt szolgálja, nem mellőzi, így a nyílt levél a nagy kitérések könyve.

Stílszerűen alkalmazkodik témájához, mert joggal nevezhetjük e kort a tömeges és nagy "kitérések" időszakának. Joggal nevezhetjük az utólagos profilaxis korának. A buta emberek leleményessé ébredt századának. Mert mit tesz a buta ember, ha leleményes? Elsőrangú ötleteket valósít meg, és szükséges intézkedéseket foganatosít. Azonban olyan ötletekről és intézkedésekről van szó, amelyek nem eredetiek, csak most lettek aktuálissá a buta emberben. Tehát későn. Ezért buta ember ő. Ezek szükségességét az okos emberek vagy felismerték idejekorán, vagy nem ismerték fel, de megvalósításuk a jelenben céltalan. Ilyenkor a buta ember megvalósítja őket.

És utóbb kiderül, hogy nem is volt céltalan. Ettől az okos embernek megrendül szellemi képességeibe vetett hite, és a buta ember elbizakodott lesz az eszére. Az eseményeknek ebben a stádiumában, a halhatatlanul élhetetlenek a győztesek, és H. G. Wells stílusával élve: "a társadalom katasztrófája előestéjét gyászolja." De még nem veszett el minden. Erről csak azután történt gondoskodás, amikor az okos emberek rájöttek, hogy ők buták, és a buta

embereknél az ész, s így szóltak magukhoz: "Talán még mindig nem késett el a lezajlott események elleni preventív intézkedések útján javítani sorsunkon. Ez ugyan szerintünk marhaság, de a »szerintünk« már nem irányadó, mert hiszen mi vagyunk a buta emberek, akik ezt eddig nem tettük."

És amikor az ész nem volt képes arra, hogy a tényeknek se higgye el azt, ami nem lehet igaz, amikor az ész a valóság blöffjétől elismerte a butaságot, csatlakozott hozzá, szolgálta és hitte, akkor egy kétezres éves kultúra, egy nem egészen négyszáz éves társadalom megsemmisülése feltartóztathatatlan és befejezett ténnyé érett.

appendix

A temetésem

Ott látom menni rogyva jó Anyám
Sötét fátyla a szélben integet.
Az arca vékony, beteg, halovány
Pirult szeme már nem ad könnyeket.

Szegény Apám, ő is ott áll a sírnál
Suttog vagy sír a többi résztvevő
A koporsó, két korhadt lécen vár már
S enyhén borul reám a szemfedő

A kapa csendül. Pereg a homok,
Ne még...! Sikít fel szegény jó Anyám
A pap egy halk imádságot mormog
Sírnak mind... a hantok hullnak rám.

A sírástól messzi még hull a homok.
Távolról... úgy, hogy más ne lássa meg
Egy fának dőlve valaki zokog
Egy lány sirat ott két holt életet.

Sír (a) felirat

Ki itt nyugtalankodik csendesen,
Író volt és elköltözött az élők sorába.
Halt harminchat évig, élt néhány napot,
S ha gondolkozott, csak álmodott
Néhány lapot. S mikor kinevették:

Azt hitte, hogy kacagtatott.
Most itt fekszik e nehéz
Temetői hant alatt,
Zöld koponyáján kiüt a csíra
És azt álmodja, hogy él.
Szegény. Béke hangjaira!
Ámen.
Rejtő Jenő